

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 378.4

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СФОРМОВАНОЇ ПРАКТИКИ ПІДГОТОВКИ МЕНЕДЖЕРІВ У ПРОВІДНИХ ВНЗ СВІТУ ТА УКРАЇНИ

**Л. В. Батченко, доктор економічних наук. Л. В. Чорна, старший викладач.
Донецький державний університет управління.**

© Батченко Л. В., 2013.

© Чорна Л. В., 2013

Стаття отримана редакцією 10.06.2013 р.

Вступ. Шлях європейської та світової інтеграції, вибраний Україною, зумовлює необхідність інтенсивних змін у політичному, економічному й соціальному житті країни. Саме тому в останнє десятиліття модернізація освітньої галузі спрямовується на досягнення сучасних світових стандартів, на державному рівні усвідомлюється нагальна потреба оновлення національної системи освіти шляхом запровадження вітчизняних і зарубіжних здобутків у теорії та практиці менеджменту. На сучасному етапі модернізації освіти розв'язання проблеми вдосконалення підготовки менеджерів у вітчизняних ВНЗ тісно пов'язане з проблемою підвищення ефективності самої управлінської діяльності.

Отже, актуальність вивчення світової освітньої практики в галузі менеджменту визначається таким протиріччям: існує досить багато робіт, що вказують на необхідність підвищення значущості навчання менеджерів у ВНЗ, але система контролю університетської підготовки акцентує увагу не на тих показниках діяльності студента, що впливають на його ефективність у професійній діяльності. Так, наприклад, японський дослідник у сфері менеджменту Т. Коно при вивченні роботи вітчизняних фірм звернув увагу, що студенти, які мали винятково високі оцінки в університеті, потрапляючи на службу в японські корпорації, не стають там менеджерами вищої ланки [1, с. 216].

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. Питання вищої менеджмент-освіти досить нове для практики підготовки студентів, через що є предметом численних дискусій (М. Б. Свтух і В. М. Галузинський, Г. С. Нікіфоров, О. І. Покровський і Д. І. Аджиева, М. Ю. Портер, В. О. Пронніков та І. Д. Ладанов, О. О. Татарніков, Г. Д. Чернікова, В. М. Чурмантеева й інші.). При цьому склалася парадоксальна ситуація: з одного боку, існує досить велика кількість досліджень, що так чи інакше торкається проблем професії менеджера, а з іншого – має місце нерозв'язаність найважливіших проблем практики його підготовки в період навчання у ВНЗ.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в аналізі сучасного стану та основних тенденцій у підготовці менеджерів провідних ВНЗ і можливостей використання

закордонного досвіду в навчанні вітчизняних фахівців із менеджменту. Специфіка предмета дослідження визначила необхідність використання переважно теоретичних методів дослідження: загальнонаукових (аналіз, синтез, порівняння, класифікація, систематизація, зіставлення, узагальнення, абстрагування, конкретизація вихідних даних джерел, документів, журнальних публікацій) та історичних (історико-порівняльний, історико-структурний, ретроспективний).

Основний матеріал і результати. Цивілізований світ уже давно прийняв як основний принцип життя постулат про те, що економічні досягнення та рівень розвитку системи освіти тісно взаємозалежні й що боротьба за рівень життя нації починається в аудиторіях шкіл і університетів. У першу чергу це стосується вищої управлінської, економічної й бізнес-освіти. Добробут сучасного суспільства залежить від складних факторів його розвитку, до формування яких соціум має безпосереднє відношення. Мова йде про такі фактори, як наука, освіта, культура, технологія. Стан освіти, національної системи підготовки висококваліфікованих кадрів набуває при цьому першорядного значення. І наука, і культура, і технологія, не говорячи вже про виробництво, є похідними функціями стосовно освіти.

На підтвердження вищесказаного можна навести вислів М. Ю. Портера, який у своєму фундаментальному дослідженні конкурентних переваг націй робить висновок: «Наше дослідження не залишає сумнівів у тому, що освіта і навчання відіграють вирішальну роль у національній конкурентній перевазі. Досягнення більш складних конкурентних переваг і введення конкуренції в передових сегментах та нових галузях вимагають людських ресурсів, що мають усе більш високий рівень кваліфікації й здібностей. Якість людських ресурсів повинна постійно підвищуватися, якщо прагнути до підвищення рівня розвитку економіки країни» [2, с. 413].

У нових умовах ринкова конкуренція підштовхує провідні країни до пошуку унікальних моделей менеджменту, що накладає свій відбиток і на формування української системи менеджмент-освіти. У зв'язку із цим доцільно проаналізувати практику підготовки менеджерів у ВНЗ за кордоном і в нашій країні. Особливо важливо відзначити, що закордонний досвід неоднорідний за своїм характером. У різних країнах унаслідок цілого ряду історичних, економічних і політичних умов сформувався три моделі підготовки управлінських кадрів: англо-американська, французька та японська (табл. 1).

Таблиця 1. Моделі підготовки управлінських кадрів

Модель	Зміст
Англо-американська	Підготовка управлінських кадрів передбачається на базі шкіл бізнесу і шкіл менеджменту, що є у переважній більшості структурних підрозділів більш великих навчальних закладів (як правило, університетів). Виконання цієї функції перебуває під контролем держави.
Японська	Підготовка управлінських кадрів передбачається винятково на базі корпорацій і, як правило, без відриву від виробництва. У рамках університетських курсів студентам читають лише окремі курси з менеджменту, націлені швидше на загальний інтелектуальний розвиток слухача, ніж на підготовку відповідного фахівця.
Французька	Провідне місце в системі підготовки управлінських кадрів відводить спеціалізованим навчальним закладам, так званим вищим комерційним школам. Відмінною рисою в цьому випадку є те, що такі школи існують при регіональних торгово-промислових палатах, які відіграють першорядну роль у визначенні спеціальностей і спеціалізації, так само як і у визначенні напрямів розвитку цих шкіл.

Розходження між цими моделями виявляються в тому, на якій базі організовано підготовку менеджерів і на які структури в суспільстві покладається відповідальність за виконання цієї функції. Згідно з думкою Г. С. Нікіфорова, на сучасному етапі розвитку американської системи управлінської освіти чітко проглядаються характерні тенденції у викладанні менеджменту. Якщо раніше навчали переважно мистецтву управління, то зараз – науці. Незважаючи на специфіку підходів до навчання в різних школах бізнесу, загальною для них рисою стає перенос акценту на людину. Обсяг підготовки з психологічних дисциплін у навчальних програмах доходить до 40-60%. Ця обставина знаходить висвітлення й у «філософії» самого менеджменту. Так, концепція відомої американської корпорації ІВМ

заснована на «трьох стовпах віри», де на перше місце висувається повага до особистості, на друге – увага до клієнта, а останнє місце займає висока якість роботи [3].

Аналіз досвіду японської системи менеджмент-освіти показує, що в цій країні так і не прийшли до ідеї спеціалізованої підготовки управлінських кадрів. Керівників тут навчають безпосередньо в організаціях, послідовно проводячи їх через ланцюжок посад, починаючи з найнижчих. Цьому сприяє висока виробнича культура японців і майже відсутня плінність кадрів [4, с. 134].

У рамках французької моделі підготовка керівних кадрів, крім університетів, здійснюється у вищих комерційних школах і школах управління та адміністрування. Ці заклади мають дуже високу репутацію й орієнтуються в першу чергу на професійну підготовку державних службовців. Багато менеджерів вищої та середньої ланки – випускники Національної школи адміністрування, з якої вийшло не одне покоління державних чиновників і керівників економіки та торгівлі. Французькі управлінці утворюють відокремлену соціальну групу, чому всіляко сприяє існуюча система вищої менеджмент-освіти, що підтримує зв'язки з випускниками та культивує їх елітарність. Самі випускники відомих університетів створюють різного роду спільноти й об'єднання, які відіграють впливову роль у французькій політиці та бізнесі. Крім того, особлива увага приділяється жорсткій системі відбору кандидатів на навчання, особливо у вищих комерційних школах. Щоб витримати високий конкурс на вступ, випускники середніх шкіл ще рік або два інтенсивно займаються на підготовчих курсах зі значним математичним ухилом, що розвивають здібності до абстрактного мислення [5, с. 73].

Наразі загально визнано, що найбільш просуненою сьогодні є англо-американська модель підготовки управлінських кадрів. Її відмінними рисами є двоступеневість основної освіти, безперервність навчання, гнучкість і практична спрямованість навчальних програм. Але варто відзначити, що система менеджмент-освіти у різних країнах дуже зближається. Менеджмент як професія та як галузь знань стає інтернаціональним.

Хоча нинішній етап реформи в Україні має дуже мало спільного із сучасною економічною політикою США, провідних країн Європи та Японії, актуальним для неї є пошук закордонного еталона для його наступної адаптації. Безсумнівно, з урахуванням історичного досвіду й сьогоднішньої об'єктивної реальності в Україні повинний бути свій шлях розвитку системи підготовки управлінських кадрів. Разом з тим окремі прогресивні елементи закордонного досвіду управлінської освіти можуть бути використані у нас уже сьогодні. Нинішня система менеджмент-освіти істотно відрізняється від тієї, що була в Україні десять і навіть п'ять років тому. На тлі розвитку процесів реформування української економіки в системі вітчизняної підготовки управлінських кадрів з'явилися цікаві тенденції:

- збільшується розмаїтість форм і видів підготовки фахівців в галузі менеджменту. Якщо раніше система освіти була вкрай уніфікованою за видами і формами підготовки, то сьогодні вона розвивається в напрямку збільшення цієї розмаїтості, орієнтується на задоволення не тільки потреб національної економіки, але й індивідуальних освітніх потреб особистості;

- спостерігається помітне зміцнення сектора недержавної менеджмент-освіти. Сьогодні функціонують великі школи бізнесу, у яких здійснюється пошук нових форм підготовки управлінців, поєднані з практичною підтримкою бізнесу;

- цікавою є тенденція розвитку освітніх програм підготовки менеджерів в Україні. Спочатку в більшості випадків навчальні плани і програми будувалися на основі переносу закордонного досвіду до національної системи освіти. А через те що закордонний досвід досить різноманітний, виникло багато дисциплін, які дублюють одна одну, таких, наприклад, як «економетрія» і «математична економіка», «макроекономіка» і «державне регулювання економіки», «мікроекономіка» і «економіка фірми» тощо.

Однак надалі намітилися процеси не тільки впорядкування складу дисциплін в освітніх програмах менеджмент-освіти, але й виникнення українського варіанта підготовки керівних кадрів. Багато бізнес-шкіл проводили самостійне дослідження ринку фахівців, потреб фірм та підприємств і на цій основі складали оригінальні освітні програми. Вони були більшою мірою, ніж раніше, орієнтовані на особливості українського бізнесу, потреби реальної економіки і проблематику того періоду її розвитку, що називають періодом переходу до ринку. При цьому досвід Заходу, безумовно, використовується, але в усвідомленому і прийнятному для України вигляді;

- однією з важливих тенденцій розвитку менеджмент-освіти в Україні є підвищена увага до викладацького корпусу, його можливостей використовувати сучасні методичні прийоми підготовки менеджерів, такі як ділові ігри, практичні ситуації, тестування, проблемно-освітні семінари, комп'ютерні тренінгові програми, самостійні проектно-аналітичні роботи тощо. Різко збільшилася кількість стажувань викладачів у закордонних освітніх центрах, університетах і школах бізнесу. Це визначило помітне просування досвіду й ідей управлінської освіти до країни;

- суперечливою тенденцією розвитку менеджмент-освіти є повсюдне відкриття освітніх організацій із підготовки менеджерів у технічних університетах країни. Головним чином це викликано потребами виживання цих вищих навчальних закладів в умовах загальної кризи освіти. Але технічні ВНЗ мають недостатній потенціал викладачів економічного профілю. Звідси прагнення механічної прив'язки економічної спеціальності до спеціальності технічної. Наприклад, інженер-менеджер, бізнес-інженер, технолог-менеджер;

- розвиток системи навчання управлінських кадрів в Україні супроводжується його різкою комерціалізацією. Не тільки недержавні освітні структури, але й державні ВНЗ здійснюють підготовку з відповідних спеціальностей в основному на комерційній основі. Найбільш прибутковими є короткострокові види підготовки. Тому більшість шкіл бізнесу прагнуть до скорочення термінів підготовки, що в деяких випадках позначається на якості освіти фахівців;

- якщо спочатку багато бізнес-шкіл навіть пишалися своєю незалежністю від системи державної освіти, то згодом з огляду на український менталітет багато приватних закладів стали прагнути одержати право видачі державного диплома, що вимагає відповідності державному стандарту і проходження державної атестації. Це, з одного боку, знижує можливості шкіл бізнесу, але з іншого – збільшує авторитет і попит на їх послуги [6, с. 413-416].

Поза всяким сумнівом, слід ретельно відстежувати подібні тенденції та творчо адаптувати їх до специфічних умов української економіки. Це створить солідні передумови збагачення й модернізації підготовки вітчизняних керівників у перспективі.

Порівняльний аналіз професійної підготовки менеджерів в Україні та за кордоном дозволив зробити висновок, що українські ВНЗ, незважаючи на існуючі в них певні конкурентні переваги, змушені доганяти університети інших розвинених країн. Такий стан, насамперед обумовлений неадекватністю політичних, економічних, соціальних і технологічних макроумов, у яких вони здійснюють свою діяльність. Крім того, якщо американські, японські та європейські вищі школи працюють на глобальному ринку, то українські – в основному на національному, який за останнє десятиліття у зв'язку з дезинтеграційними процесами на пострадянському просторі скоротився щонайменше вдвічі.

Стратегічна лінія розвитку в такому становищі повинна передбачати пошук шляхів розширення ринку управлінської освіти, що не пов'язані зі значним фінансовим ризиком. Очевидно, що українські ВНЗ не можуть дозволити собі відкриття й утримування своїх представництв з набору студентів у різних регіонах, а також витрати на рекламу в тих масштабах, у яких це здійснюють, наприклад, ВНЗ США. Разом з тим є засоби виходу на порівняльний з американським ринок бізнес-освіти:

- організація менеджмент-освіти за особливими навчальними програмами, що прийняті за кордоном або пройшли там відповідну акредитацію. Це, природно, вимагає істотних змін у навчальних планах і відхилення від державного стандарту освіти;

- освоєння викладання англійською мовою з метою нівелювання конкурентної переваги лідерів, пов'язаної з мовними розбіжностями;

- прискорений розвиток матеріально-технічної бази центрів «позастандартної» управлінської освіти, оскільки саме вони стають центрами стратегічних інтересів.

Отже, докорінно ламати сформовану систему освіти немає сенсу, але, зберігаючи все краще, що є в українській системі, необхідно впровадити елементи її більш розвинених аналогів. Зрозуміло, ключова проблема, що виникає при адаптації закордонних навчальних програм, полягає в необхідності врахування специфіки української економіки. В Україні ж сучасний ринок тільки складається, і процес його формування займе не один рік. Так, наприклад, американська дослідниця М. А. Вінзер підкреслює необхідність корекції систем підготовки менеджерів у країнах Східної та Центральної Європи [7, с. 273].

На жаль, наслідування кращих зразків менеджмент-освіти виявилось менш ефективним, ніж глибинне розуміння етнопсихологічних особливостей і середовищних факторів і адаптація до них програм навчання. Тому у вітчизняних навчальних планах необхідно враховувати особливості економіки й управління в період становлення ринкових відносин, так само як і традиції українського менеджменту та свідомості самих українців, що передбачає значний державний вплив на економіку та його соціальну орієнтованість.

У західній практиці освітній стандарт є засобом подолання надмірних (загрозливих) ступенів децентралізації, плюралізму та варіативності, так само як і реакція на такі тенденції в освіті, економіці, на ринках праці, як глобалізація й інтеграція. В Україні ж народження законодавчої норми «Державний освітній стандарт» означає спробу побудувати освіту в нових умовах, на нових (хоча і суперечливих) засадах: децентралізації й регіоналізації, академічних свободах і автономності навчальних закладів, плюралізмі в освіті, пріоритеті особистісних орієнтацій, збереженні єдності освітнього та культурного простору [8].

Якісні зміни у змісті навчального процесу відбулися з переходом країни до ринкової економіки. У навчальні плани було включено цілий ряд відповідних курсів, що перший час базувалися в основному на досвіді інших країн і перекладних підручниках. До сьогодні економіка України вже накопичила певний «ринковий» досвід, і ВНЗ країни напрацювали достатню кількість навчально-методичного та наукового матеріалу для цілком самостійного ведення навчального процесу. Очевидно, що раніше, внаслідок зарегульованості діяльності ВНЗ, уніфіковані навчальні плани і програми, підручники і навчальні посібники, жорсткі вимоги до розпорядку навчальних занять являли собою свого роду прокрустове ложе, за шаблоном якого приходилося підганяти різноманіття освіти та науки. Тепер же ситуація змінилася.

Вищі навчальні заклади відповідно до своїх можливостей і потреб своїх регіонів, підприємств та самих студентів цілком самостійно будують і навчальний, і дослідницький процеси. Державні стандарти при цьому виступають тільки як найзагальніший регулюючий засновок, що, зберігаючи всі можливості для різноманіття вищої освіти, гарантує її необхідний рівень, тим самим гармонізуючи діяльність усіх українських ВНЗ. Крім того, через державні стандарти українська вища школа входить до світового культурно-освітнього простору, отримує необхідні правові засоби для забезпечення міжнародних механізмів визнання документів про освіту, організацію педагогічних та наукових обмінів і зв'язків.

Наразі встановлювані стандартом структура і система дисциплін дозволяють перебороти, з одного боку, відому однобокість в освіті, що мала місце, технократичні тенденції в підготовці фахівців із менеджменту, а з іншого – ізолюваність соціально-гуманітарної освіти від інших компонентів сучасної культури. Одночасно це дозволить забезпечити випуск освічених фахівців не тільки з належною професійною кваліфікацією, але й здатних до цілісного та системного аналізу складних нагальних проблем сучасного життя суспільства і їх розв'язання.

Висновки. Отже, цивілізований світ уже давно прийняв як основний принцип життя постулат про те, що економічні досягнення та рівень розвитку системи освіти тісно взаємозалежні й що боротьба за рівень життя нації починається в аудиторіях шкіл і вищих навчальних закладів. У першу чергу це стосується вищої управлінської й менеджмент-освіти, тому актуальним для України є пошук закордонного еталона системи підготовки управлінських кадрів для його наступної творчої адаптації з урахуванням національних особливостей і власних освітніх надбань.

У результаті проведеного дослідження доведено, що інтеграція України в загальносвітовий (у тому числі і європейський) простір неможлива без синхронізації дій у контексті основних напрямів розвитку освіти різних країн. Тому особливої уваги заслуговують:

- децентралізація вищої освіти;
- обґрунтування філософії вищої освіти у XXI ст., що відповідає потребам сучасного суспільства;
- забезпечення нерозривної взаємодії теоретичної та практичної підготовки майбутнього фахівця з менеджменту;
- забезпечення індивідуального підходу до навчання шляхом демократизації й удосконалення змісту освіти та відповідної організації навчально-виховного процесу;

- концепція регіоналізації вищої освіти;
- забезпечення соціальної підтримки викладацького складу ВНЗ на державному рівні з метою підвищення престижу професії;
- впровадження моніторингу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Коно, Т. Стратегия и структура японских предприятий: пер. с англ. / Т. Коно. – М. : Прогресс, 1987. – 384 с.
2. Портер, М. Международная конкуренция: пер. с англ. / М. Портер; под ред. В. Д. Щетинина. – М. : Международные отношения, 1993. – 679 с.
3. Никифоров, Г. С. Психологический отбор и подготовка менеджеров / Г. С. Никифоров // Вестник Санкт-Петербургского университета. – 1993. – Вып. 2. – С. 56 - 66. – (Философия. Культурология. Политология. Право. Международные отношения).
4. Зарубежные центры по подготовке управляющих: монография / соавторы Х. Родригес, Т. Л. Гохман ; под ред. В. Н. Чурмантеевой. – М.: Прогресс, 1975. – 294 с.
5. Basso, O. Tu seras patron mon fils! Les grandes écoles de commerce face au modèle américain / O. Basso, P.-P. Dornier, J.-P. Mounier. – Paris : Village Mondial, 2004. – 300 p.
6. Менеджмент-освіта в Україні: університети, академії, інститути, кафедри. Професорсько-викладацький склад. Наукові дослідження. Педагогічні інновації: довід. видання / Н. М. Гуляєва, Т. І. Ткаченко, С. І. Бай [та ін.]; за заг. ред. А. А. Мазаракі. – 2-ге вид., доп. – К. : КНТЕУ, 2010. – 758 с.
7. Winzer, M. A. The History of Special Education: from Isolation to Integration / M. A. Winzer. – W. : Gallaudet University Press, 1993. – 465 p.
8. Пушманн, М. Смена ценностей в менеджменте – интеграция Восток-Запад и единство Европы / М. Пушманн // Проблемы теории и практики управления. – 1996. – № 2. – С. 74 - 79.

УДК 378.4

Батченко Людмила Вікторівна, доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності. **Чорна Людмила Володимирівна**, ст. викладач кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності. Донецький державний університет управління. **Порівняльний аналіз сформованої практики підготовки менеджерів у провідних ВНЗ світу та України**. Проаналізовано сучасний стан і основні тенденції у підготовці менеджерів провідних ВНЗ світу. Обґрунтовано можливість використання закордонного досвіду в підготовці вітчизняних фахівців у сфері менеджменту.

Ключові слова: моделі підготовки управлінських кадрів, менеджмент-освіта, бізнес-структури, освітня програма, управлінські кадри, людські ресурси.

УДК 378.4

Батченко Людмила Викторовна, доктор экономических наук, профессор кафедры менеджмента внешнеэкономической деятельности. **Черная Людмила Владимировна**, ст. преподаватель кафедры менеджмента внешнеэкономической деятельности. Донецкий государственный университет управления. **Сравнительный анализ сформированной практики подготовки менеджеров в ведущих ВУЗ мира и Украины**. Проанализировано современное состояние и основные тенденции в подготовке менеджеров ведущих ВУЗ мира. Обоснована возможность использования заграничного опыта в подготовке отечественных специалистов в сфере менеджмента.

Ключевые слова: модели подготовки управленческих кадров, менеджмент-образование, бизнес-структуры, образовательная программа, управленческие кадры, человеческие ресурсы.

UDC 378.4

L. V. Batchenko, Doctor of Economics, Professor of Management of Foreign Economic Activity Department. **L. V. Chorna**, Senior Teacher of Management of Foreign Economic Activity Department, Donetsk State University of Management. **A comparative analysis of the formed practice of managers training at leading institutions of higher learning of the world and Ukraine**. The modern state and basic tendencies are analyzed in preparation of managers at leading institutions of higher learning of the world. Possibility of foreign experience usage is reasonable in preparation of home specialists in the field of management.

Keywords: models of administrative personnel training, management of education, businesses, educational program, managerial personnel, human capitals.